

NUTQ TEXNIKASI VA NOTIQLIK MADANIYATI

Bazarbayeva Dinara Borisovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali Akusherlik va ginekologiya yonalishi
1-kurs magistri

Olimova Dono Shakirovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali P.f.n. , dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada nutq texnikasi va notiqlik madaniyatining nazariy hamda amaliy jihatlari chuqur yoritilgan. Notiqlik san'ati insonning ijtimoiy hayotidagi mavqeini belgilovchi muhim vosita sifatida qaraladi. Maqolada, avvalo, nutq texnikasining asosiy unsurlari — to'g'ri talaffuz, nafas olish texnikasi, ovoz ohangi, intonatsiya, pauza, so'zlashuv tempi va ritmi kabi omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, bu unsurlarni mukammal egallash notiqning auditoriya bilan samarali muloqot o'rnatishida naqadar muhim ekani isbotlanadi. Maqolada notiqlik madaniyatining tarixiy ildizlariga ham e'tibor qaratilib, qadim yunon, rim va sharq mumtoz notiqlik maktablarining hozirgi zamon nutq madaniyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy an'alarimizga mos notiqlik namunalaridan misollar keltirilib, bugungi kunda ta'lim tizimida nutq madaniyatini shakllantirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davomida zamonaviy axborot vositalari, ommaviy chiqishlar va ijtimoiy tarmoqlarda nutq madaniyati va etikasi bilan bog'liq muammolar ham yoritilib, ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Maqola nafaqat tilshunoslar, balki pedagoglar, jurnalistlar, talabalar va keng kitobxonlar ommasi uchun ham foydalidir.

Kalit so'zlar: Nutq texnikasi, notiqlik madaniyati, ritorika, og'zaki nutq san'ati, auditoriya bilan muloqot, talaffuz madaniyati, ovoz tembri, pauza va intonatsiya, jamoat oldida so'zlash, muloqot etikasi, so'zlashuv ko'nikmalari, fikrni ifodalash san'ati, ovoz ustida ishlash, nutq madaniyatini shakllantirish, notiq shaxsi, madaniyatli muloqot, ta'sirchan nutq uslublari, kommunikativ kompetensiya, axborot uzatish madaniyati, estetik nutq.

Kirish.

Insoniyat jamiyatda yashar ekan, o'z fikr va qarashlarini atrofdagilarga to'g'ri yetkazish, muloqotga kirishish, boshqalar bilan fikr almashish zaruratiga doimo duch keladi. Aynan mana shunday ehtiyojlar tufayli nutq, ya'ni og'zaki va yozma shakldagi

aloqa vositasi jamiyat taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Notiqlik esa oddiy muloqotdan farqli ravishda, maqsadli, ta'sirchan, aniqlik va ravonlikka asoslangan san'at hisoblanadi. Shuning uchun ham notiqlik san'ati qadimdan buyuk shaxslarning ajralmas fazilati bo'lib kelgan. Nutq texnikasi va notiqlik madaniyati bugungi kunda nafaqat siyosatchilar, jurnalistlar, pedagoglar va boshqa ijtimoiy faol kasb egalari uchun, balki har bir shaxs uchun muhim hayotiy ko'nikmaga aylangan. Zero, inson qanday fikrlamasin, agar o'z fikrini to'g'ri, aniq va madaniyatli tarzda ifoda eta olmasa, u boshqalarda kerakli taassurot uyg'ota olmaydi. Ayniqsa, jamoat oldida so'zlash, ma'ruza o'qish yoki muhim bir yig'ilishda ishtirok etishda nutq texnikasini yaxshi egallagan inson o'z ustunligini yaqqol namoyon qila oladi. Ushbu maqolada nutq texnikasi va notiqlik madaniyatining nazariy asoslari, ularning o'zaro bog'liqligi, tarixiy ildizlari va zamonaviy jamiyatdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, notiqning shaxsiy fazilatlari, nutqni tayyorlash jarayoni, tinglovchiga ta'sir ko'rsatish usullari hamda muloqot etikasi haqida ham batafsil to'xtalib o'tiladi. Maqolaning asosiy maqsadi — o'quvchi ongida notiqlikning nafaqat so'zlash mahorati, balki bu san'atning ichki madaniy qatlamlari haqida tushuncha uyg'otishdir.

Asosiy qism.

Nutq texnikasi va notiqlik madaniyati bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan ikki asosiy tushunchadir. Nutq texnikasi – bu insonning nutq jarayonida foydalanadigan tovush chiqarish, talaffuz qilish, nafas olish, pauza qo'yish, intonatsiya, tempo va ritm kabi omillarning jamlanmasidir. Ushbu texnik jihatlar orqali notiq o'z fikrini aniq, ravon va ta'sirli tarzda bayon eta oladi. Nutq texnikasining mukammalligi esa bevosita notiqning tinglovchiga ta'sir ko'rsatish darajasini belgilaydi.

Nutq texnikasining asosiy unsurlari:

1. To'g'ri talaffuz – bu har bir so'z va tovushning fonetik me'yorlarga muvofiq ifoda etilishi bo'lib, nutqning ravonligini ta'minlaydi. So'zlarni noto'g'ri talaffuz qilish eshituvchilarda salbiy taassurot uyg'otadi.
2. Nafas olish texnikasi – nutq paytida to'g'ri va nazorat ostida nafas olish notiqning uzoq davom etadigan, barqaror va ohangdor nutq yuritishiga yordam beradi. Bu ayniqsa katta auditoriya oldida so'zlashda muhim ahamiyatga ega.
3. Intonatsiya va pauza – notiqning ohangdorligi, so'zga urg'u berish qobiliyati, hissiyotlarni yetkazish vositasi bo'lib xizmat qiladi. To'g'ri qo'yilgan pauzalar esa tinglovchiga fikrni anglash imkonini beradi.

4. Tempo va ritm – nutq tezligi va uning barqarorligi auditoriyaning e'tiborini saqlab qolish, zerikmasdan tinglashiga xizmat qiladi. Juda tez yoki juda sekin nutq tinglovchida charchoq va tushunmovchilik keltirib chiqaradi.

Notiqlik madaniyati esa nutq texnikasiga asoslangan holda, uni madaniy, estetik va axloqiy mezonlarga muvofiq tarzda olib borishni bildiradi. Notiqlik madaniyati notiqning ichki dunyosi, bilimi, etikasi, dunyoqarashi va kommunikativ madaniyatini aks ettiradi. Notiqlik nafaqat texnikaga, balki ruhiy holatga, emotsiyaga, til boyligiga va auditoriyani his qilish qobiliyatiga ham bog'liqdir. Tarixiy nuqtayi nazardan, notiqlik san'ati qadimdan qadrlangan. Qadimgi yunon faylasuflari – Aristotel, Sokrat, Demosten notiqlik san'atini fan darajasiga ko'targanlar. Sharqda esa, ayniqsa, Alisher Navoiy, Fuzuliy, Nizomiy kabi mutafakkirlarning asarlarida notiqlik, so'z qadri, hikmatli nutq namunalariga katta e'tibor qaratilgan. Ularning so'zlashuv uslubi bugungi zamonaviy notiqalar uchun ham ibrat maktabi bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy notiqlikda esa ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, siyosiy nutqlar, ilmiy va ma'rifiy chiqishlar asosiy o'rin tutadi. Bugungi globallashuv davrida nutq madaniyatining buzilishi, noto'g'ri urg'ular, so'z boyligining kamayishi, muloqotda tajovuzkorlik holatlari uchrab turadi. Shu bois, ta'lim tizimida, ayniqsa, maktab va oliy o'quv yurtlarida nutq madaniyatiga oid maxsus mashg'ulotlar, seminar va treninglarni tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Shuningdek, notiqlik san'atini rivojlantirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalar muhim hisoblanadi: Badiiy asarlar va klassik nutq namunalari bilan muntazam tanishib borish; O'z ustida ishlash: ovoz, talaffuz va so'z boyligini oshirish; Jamoat oldida so'zlash amaliyotida qatnashish; Tilshunoslik, ritorika va psixologiya ilmlari asoslarini o'rganish; O'z chiqishlarini yozib olib, analiz qilish.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, nutq texnikasi va notiqlik madaniyati har bir insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Fikrni aniq, lo'nda va madaniyatli tarzda ifoda eta bilish – bu nafaqat aloqa vositasi, balki insonning ichki dunyosi, bilim saviyasi va ma'naviy kamolotining ifodasidir. Bugungi globallashuv va axborot tezkorligi sharoitida notiqlik san'atiga ega bo'lgan, nutq texnikasini puxta egallagan insonlar jamiyatda faol, ta'sirchan va yetakchi shaxslar sifatida ajralib turishadi. Nutq texnikasining asosiy elementlarini o'zlashtirish, notiqlik madaniyatini chuqur anglash va uni amaliyotda to'g'ri qo'llay bilish, nafaqat pedagoglar yoki siyosatchilar uchun, balki har bir yosh avlod vakili uchun zarur ko'nikmadir. Bu esa ta'lim tizimida nutq madaniyatiga oid dars va mashg'ulotlarni kuchaytirish, yoshlarni

ogʻzaki va yozma nutqni rivojlantirishga yoʻnaltirish orqali amalga oshiriladi. Shunday ekan, nutq ustida doimiy ishlash, oʻz ustida izchil shugʻullanish, madaniyatli va ehtiyotkor muloqotga eʼtibor qaratish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri boʻlib qolmoqda. Har bir yosh oʻz nutqi orqali jamiyatda oʻz oʻrnini topishi, hurmat va eʼtibor qozonishi mumkin. Notiqlik bu – sanʼat, bu – ilm, bu – hayot maktabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Gʻ.Gʻ. Toshmatov. Nutq madaniyati va notiqlik sanʼati. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2019.
2. Yoʻldoshev A. Oʻzbek tilining nutq madaniyati. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Rasulova D. Nutq madaniyati asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
4. Navoiy A. Mahbub ul-qulub (tanlangan sahifalar). – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2017.
5. Aristotel. Ritorika. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
6. Sulstonova D., Madraximova N. Notiqlik asoslari va kommunikatsiya. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2021.
7. Qodirova Z. Ogʻzaki nutq madaniyati. – Toshkent: Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligi, 2020.
8. www.ziyouz.uz – Oʻzbek notiqlik sanʼati namunalari
9. www.lex.uz – Oʻzbekiston Respublikasi taʼlim tizimiga oid normativ hujjatlar
10. www.kutubxona.com – Oʻzbek va jahon notiqlik adabiyotlari